

Osnivanje Slavonske generalkomande

Oroz, Vinko

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:609687>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Mađarski jezik i Povijest

Vinko Oroz

Osnivanje Slavonske general komande

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2019.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Mađarski jezik i Povijest

Vinko Oroz

Osnivanje Slavonske general komande

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje povijest,
znanstvena grana hrvatske i svjetske srednjovjekovne povijesti

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 16.09.2019.

Vinko Drez, 60198311 0122215100

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

U ovom završnom radu naglasak će biti na povijesno-političke događaje koji su utjecali na stvaranje Slavonske vojne krajine i general komande 1701. godine s opisom habsburškog osvajanja zemalja između Save i Drave. Osim navedene osnovice završnog rada, on će isto tako obuhvaćati informacije o tome kako je uopće nastala Vojna krajina, koje je bilo njezino prvotno ustrojstvo, kako i od strane koga je financirana, s kojim problemima se susrela Vojna krajina što se posebno odnosi na strani narodni utjecaj; prvenstveno Vlaha koji su zamijenili prognano stanovništvo te njemačkog činovničkog aparata koji je služio kao autoritativna jurisdikcija za uspješno funkcioniranje ovog posebnog administrativno-teritorijalnog područja unutar Habsburške Monarhije. Središnji dio će se bazirati na uspostavi generalata u Osijeku za cijelu Vojnu krajinu koja se protezala od Banovine do Banata; njegovoj funkciji i strukturi. Zatim će se nešto reći o načinu života graničara; o njihovim dužnostima i privilegijama te usporediti Vojnu krajinu kao povijesnu pojavu s više primjera kod kojih pronalazimo slične karakteristike i strukturu.

Ključne riječi

Habsburška Monarhija, Vojna krajina, Guido von Starhemberg, Don Ferdinand Carl grof Caraffa di Stigliano, Dvorska komora, Osijek

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Prvotne obrambeno-teritorijalne formacije.....	2
2.1. Prvi oblici obrane – tabori	2
2.2. Osnutak kapetanija	3
2.3. Demografske promjene.....	4
3. Habsburško osvajanje Slavonije i Ugarske.....	5
3.1. Bitka kod Nagy Hársanya i prilike nakon bitke	5
3.2. Bitka kod Slankamena i zaključak osvajanja	6
3.3. Feudalna anarhija nakon osvajanja i demografske promjene.....	7
4. Osijek kao središte Vojne krajine	8
4.1. Uspostavljanje gradskog magistrata te njegove funkcije i zadaće	8
4.2. Formiranje gradskih magistrata Donjeg i Gornjeg grada	9
5. Osnivanje Slavonske vojne granice 1702.	11
5.1. Caraffina instrukcija	11
5.2. Uređenje Vojne granice i potpisivanje Caraffine uredbe	12
6. Vojna krajina sa svojim pandanima – fenomeni svoga doba.....	14
6.1. Karakteristike vojnika u drugim primjerima vojno-teritorijalne raspodjele.....	14
7. Zaključak.....	16
8. Popis izvora i literature	17
8.1. Popis objavljenih izvora	17
8.2. Popis radova u časopisima.....	Error! Bookmark not defined.

1. Uvod

U ovom završnom radu pažnja će se posvetiti ustroju hrvatskih zemalja, s naglaskom na Slavoniju, krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Isto tako, govorit će se o povijeno-političkoj podlozi toga doba, točnije koji su povijesni događaji doveli do potrebe za ustrojem Slavonije u vojnom smislu. Osim navedenih stavki, govorit će se o počecima Vojne krajine, pogledati koliko duboko idu indikatori početka krajiškog načina života, istraživati 15. stoljeće i političku scenu Balkana. Zatim slijedi kratak opis prvotne Vojne krajine, nastale nedugo poslije Mohačke bitke i odabira Habsburgovaca za ugarsko-hrvatsku krunu. Nadalje, obrađivat će se naseljavanje Vlaha na područja Krajine, njihov poseban status i povijesne nejasnoće vezane uz njihovo ime. Glavni dio rada obuhvatit će osvajanje zemalja između Save i Drave koje je uslijedilo neposredno nakon opsade Beča 1683. godine i prodor Svete Lige na ova područja, potpadanje Slavonije pod Dvorsku komoru te, konačno, ustroj i podjela Slavonije na njezin civilni – županijski dio, te na vojni – krajiški. Na samom kraju rada bit će uspoređena Vojna krajina i rimski limes.

2. Prvotne obrambeno-teritorijalne formacije

Zbog lakšeg razumijevanja ustroja Vojne krajine slijede kratke političko-povijesne okolnosti koje su doprinijele stvaranju njezinih ranijih oblika, doduše ne u krajiškom elementu. U 15. stoljeću bilo je više vanjskih faktora koji su ugrožavali zemlje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, napose Mletačka Republika s mora na istočnu jadransku obalu, grofovi Celjski iz Kranjske sa zapada te sada već izrazito osnažene Osmanlije s jugoistoka.¹

2.1. Prvi oblici obrane – tabori

Prva osoba koja je zaslužna za uspostavu pograničnih vojnih straža jest Žigmund Luksemburški (1387.-1437.) koji nakon uređivanja političkih previranja, odnosno pokolja 170 bosansko-hrvatskih plemića u Doboru 1408. godine i „krvavog sabora“ u Križevcima 1397. godine,² uređuje hrvatske zemlje u tri područja, odnosno tabora: prvo (hrvatsko) kojem pripadaju grad Dubrovnik, ban i svo plemstvo koje uključuje tri kneza – iz Krbave, Cetinske krajine i područja Modruške županije; zatim slavonsko, u koje spadaju vranski prior, biskup zagrebački i ban s plemstvom – knezovi Blagajski; te na kraju usorsko, u kojem se spominju plemstvo donje Slavonije i Ugarske.³ To možemo promatrati *de facto* kao početak Vojne krajine jer postoje tri jasno određene interesno-vojne zone s jasno određenim upravnim i vojnim elementima. Treba svakako spomenuti kako prije već spomenutog okršaja kod Dobora, hrvatsko-bosanski velikaš Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1350.-1416.) prvi poziva Osmanlije kao pomoć protiv imperijalističko-centralističkog vođenja države od strane Žigmunda Luksemburškog.⁴ Dvadeset godina nakon smrti Žigmunda (1458.), vlast preuzima sin poznatog ugarskog borca protiv Osmanlija Janoša Hunyadija, Matijaš Korvin (1443.-1490.). Uskoro poduzima prvu vojnu na prostore današnje sjeverne Bosne i Hercegovine koja je zauzeta 1463. godine te osniva dvije banovine: jednu sa sjedištem u Jajcu te drugu sa sjedištem u Srebreniku.⁵ Isto tako, uredio je i prilike na prostoru današnje Vojvodine i srednje Srbije te osniva još dvije banovine: Šabačku i Severinsku te tim činom uređuje obranu granica Hrvatske i Ugarske prema Osmanlijama⁶. Isto tako, valja spomenuti otimanje Senja iz ruku obitelji Frankopan i osnivanje Senjske kapetanije 1469. godine, koja zatvara obrambeni pojas

¹ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2007., str. 122.

² Isto, str.122.

³ Isto.

⁴ Isto.

⁵ Isto, str. 124.-125.

⁶ Isto, str. 125.

kraljevstva na obali.⁷ Nedugo zatim događa se rasipanje i najveća pogibija hrvatskoga plemstva na Krbavskom polju 1493. godine nakon čega počinje obrambeni rat s Osmanlijama i postupno gubljenje teritorija.⁸ Shodno gubljenju teritorija događa se i egzodus hrvatskog stanovništva, ponajviše iz današnje Bosne, a zatim Dalmacije i Slavonije, na područja Apeninskog poluotoka, gdje danas imamo moliške Hrvate, zatim intenzivnije naseljavanje hrvatskim življem u Istri i slovenskim pokrajinama te na kraju sjeverni smjer useljavanja u zapadnu Ugarsku, Slovačku, Moravsku i Donju Austriju, od kojih jedino nisu asimilirani pripadnici potonje regije, gdje danas možemo naći Gradišćanske Hrvate.⁹

2.2. Osnutak kapetanija

Nakon poraza na polju kod Mohača 1526. godine, praznom ugarsko-hrvatskom prijestolju pristupila su dva kandidata: Ferdinand iz redova Habsburgovaca preko interesa hrvatskoga plemstva te Ivan Zapolja, kojeg su izabrali ugarski i slavonski plemići pod Krstom Frakopanom. Prva struja, struja hrvatskog plemstva, još prije navedene bitke uživala je pomoć Habsburgovaca u obliku vojske koja je potpomagala ratove na kraju granica kraljevstva. Stoga je na saboru u Cetingradu 1. siječnja 1527. godine za kralja izabran Ferdinand (1503.-1564.), dok istovremeno staleži Ugarske i Slavonije na saboru u Dubravi 5. siječnja 1527. godine izabiru Ivana Zapolju (1487.-1540.) za svoga kralja. Uslijedio je građanski rat koji je pustošio prostore Slavonije i Erdelja u razdoblju od 1527. do 1538. godine pripremajući tako podlogu za osvajanja Osmanlija.¹⁰ Navedeni građanski rat produbio je krizu područja te feudalci, koji su bili zakinuti za obećanu novčanu pomoć, moraju napuštati svoja lena i feudalne posjede te prepustiti utvrde Ferdinandu na brigu. Na taj način koncem 16. stoljeća pojavljuju se na prostoru Hrvatske, osim Senjske i Bihačke kapetanije, Ogulinska i Hrastovička, a na prostoru Slavonske krajine Ivanička, Križevačka i Koprivnička kapetanija. Svakako treba navesti posebnu Žumberačku kapetaniju pod jurisdikcijom pokrajine Kranjske, odnosno samoga kralja. Na taj način preostale su hrvatske zemlje djelovale kao stup obrane zemalja unutrašnje Austrije – Kranjske, Koruške, Štajerske i Gorice, čiji su staleži pak financirali uzdržavanje Vojne krajine¹¹ jer im je bilo u interesu braniti svoje posjede na tuđoj zemlji. No iako je to bila pomoć, Hrvatsko kraljevstvo dolazilo je u sve veću financijsku ovisnost o drugima, a i treba spomenuti kako staleži nisu mislili samo tako dignuti ruke od

⁷D. Pavličević, str. 124.

⁸ Isto, str. 130.

⁹ Lovorka Čoralić, *Povijest Hrvata; Knjiga II.*, Zagreb, 2005., str. 19.-25.

¹⁰ Isto, str. 222.

¹¹ Mirko Valentić, *Vojna Krajina i njezino pitanje sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881.*, Zagreb, 1981., str. 13.

Krajine nakon što prođe opasnost već eksploatirati svoj uloženi trud, novac i vrijeme. Kraj 16. stoljeća obilježava prekretnica u Stogodišnjem hrvatsko-turskom ratu: bitka kod Siska 1593. godine, gdje ban Toma Erdödy razbija vojsku osvajača Bihaća, Hasan Paše-Predojevića, uz pomoć Kaptola, pod čiju jurisdikciju je spadao Sisak, i uz pomoć vojnih odreda iz Karlovca i unutarnjih zemalja Austrije. Dakle, od Krbavske bitke do Siska je trebalo proći točno stotinu godina kako bi se spriječilo napredovanje Osmanskoga carstva.

2.3. Demografske promjene

Protjerano hrvatsko stanovništvo postupno počinju zamjenjivati Vlasi, čije podrijetlo i putovanje do hrvatskih zemalja ćemo pokušati objasniti na sljedećim stranicama. Njihovo podrijetlo ponajviše se definira kao ostavština romaniziranih Ilira i Tračana. Dakle, njihovu domovinu pratimo sve do juga, Tesalije,¹² odakle oni započinju svoje putovanje kao pogranični, stočarski narod u službi Osmanskoga Carstva, koji služi kao tampon-zona između kršćanske i islamske strane. Zbog nemogućnosti uredbe društveno-pravnih odnosa svjetovne vlasti nad Vlasima, došlo je do otvorene prijetnje, pobune i uskakanja na područja Carstva.¹³ Sve to natjeralo je hrvatske staleže i kralja Ferdinanda II. (1578.-1637.) na donošenje što jasnijih odrednica prava vlaške populacije. Prethodno konačnoj 1630. godini i *Statuta Vlachorum* dogodio se neuspješni pokušaj pogodbe Hrvatskog sabora i Vlaha jer im usred neimaštine nije moglo biti ponuđeno što traže kao neovisni vojnici i seljaci.¹⁴ Svakako treba spomenuti kako se za doseljeno stanovništvo, prebjege u Slavoniji i Hrvatskoj, te uskoke u Dalmaciji, može reći da su bili većinom triju narodnosti; potonji naziv se obično veže uz Hrvate i katolike, dok se pod prebjezima spominju Vlasi tj. *Valachi*, koji su bili i katoličke i pravoslavne vjere te su kasnije asimilirani u tom skladu u Hrvate odnosno Srbe. Samo ime Vlah može se, a i ne mora poistovjetiti sa narodom Srba, kao što je primjer *serva*¹⁵ – agrarnih seljaka, u Dalmaciji u 14. stoljeću koje neki preko sličnosti u imenu povezuju sa Srbima. No svakako su u većini bili Vlasi pravoslavne ispovijesti¹⁶ te su većinom asimilirani u Srbe.

¹² L. Čoralić, *Povijest Hrvata; Knjiga II.*, str. 111.

¹³ Rudolf Horvat, *Povijest Hrvatske; Knjiga I.*, str. 316.

¹⁴ L. Čoralić, *Povijest Hrvata; Knjiga II.*, str. 116.

¹⁵ Lujo Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti*, Split, 1997., str. 385.

¹⁶ Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, Zagreb, 1956., str. 213.

3. Habsburško osvajanje Slavonije i Ugarske

Godine 1682. fra Luka Ibrišimović piše zagrebačkom biskupu o pripremi osmanske vojske koja se stala nagomilavati u Slavoniji¹⁷ te kako će nakon što prezime udariti na Beč. Tako okupljena vojska pod vodstvom velikog vezira Kara-Mustafe krene na pohod dok je sam sultan Mehmed IV. (1642.-1693.) ostao u Beogradu. Opsada je doživjela neuspjeh i totalni kolaps zbog intervencije poljskog kralja Jana Sobjeskog.¹⁸ Nedugo nakon opsade osnovan je savez između Mletačke republike, Habsburgovaca, Rusije i Poljsko-Litvanske unije pod pokroviteljstvom pape pod nazivom Sveta Liga, čime je otvoreno bojište duž cijele Europe protiv Osmanlija.¹⁹

3.1. Bitka kod Nagy Hársanya i prilike nakon bitke

Povlačenje turske vojske iz Beča praćeno je osvajanjem gradova i mjesta u nizu. Virovitica i Slatina, zajedno sa zapadnom Slavonijom, oslobođene su već iste godine, no napredovanje je moralo čekati opsadu i osvajanje Budima pod vrhovništvom Ludwiga Badenskog 1686. godine,²⁰ čime je oslobođena Baranja. Osvajanje Osijeka uslijedilo je netom nakon bitke kod Nagy Hársanya 12. kolovoza 1687. godine²¹ ili kako drugi izvori navode „drugom mohačkom bitkom“ gdje Karlo Lotarinški pobjeđuje Turke.²² Nakon Nagy Hársanya slijede osvajanja Voćina i Osijeka, koji je oslobođen bez borbe, Valpova, Orahovice, Požege uz pomoć naroda i Luke Ibrišimovića²³ te su krajem godine izvan dohvata u Posavini ostali jedino Gradiška i Brod. Glavni zapovjednik postao je general Dünnewald te se povlači s vojskom iz Slavonije ostavivši narod na milost i nemilost učestalih turskih pustošenja.²⁴ Novi zapovjednik general Caprara²⁵ dodatno produbljuje tegobe naroda raspršenog po šumama i močvarama tako što izdaje zapovijed za rušenje svih utvrda osim onih u Kraljevoj Velikoj, Požegi, Virovitici i Osijeku.²⁶ Nakon sloma carskih prodiranja k jugu, do Makedonije, kreće protuofenziva Osmanlija, ponajviše na prostore Požege gdje je ostala jedna jedina utvrda pa je narod najviše na tom području trpio tegobe ratovanja. U protunapadu Osmanlija, područja

¹⁷ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Vinkovci, 1994., str. 335.

¹⁸ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 199. str.

¹⁹ Ivo Goldstein, *Hrvatska Povijest*, str. 138.

²⁰ L. Čoralić, *Povijest Hrvata, Druga knjiga*, str. 144.

²¹ Isto.

²² Josip B., *Crtice iz slavonske povijesti*, str. 336.

²³ L. Čoralić, *Povijest Hrvata, Druga knjiga*, str. 145.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

koja su povraćena uključuju Petrovaradin, Morović i Raču,²⁷ no protuudarom carske vojske ta ista mjesta vraćena su pod okrilje Habsburgovaca. Daljnjim napredovanjem Ludwiga Badenskoga 1688. godine oslobođeni su preostali gradovi: Brod, Gradiška i Kostajnica. Porazom osmanskih snaga kod Svinjara 5. rujna iste godine propale su sve namjere Osmanskoga Carstva o povratku u Slavoniju, barem na kratko.²⁸ Zbog pomicanja ratne zone dalje od Slavonije stvorena je povoljna situacija za administrativno-vojno uređenje novoosvojenih područja. Tako je u Osijeku 1687. godine utemeljeno glavno zapovjedništvo, u vojnom smislu, kao prethodnica Slavanskog generalata, te Slavonsko komorsko povjerenstvo kao civilni nadzor.²⁹ Vojna vlast dana je generalu Starhembergu dok je civilni nadzor preuzeo Charles Eugen de Croy u Osijeku, u Petrovaradinu tu dužnost je obnašao Ditrich Heinrich von Nehem³⁰ dok su utvrde u Posavini stavljene pod pukovnika Gala u Brodu i Ivana Makara, pukovnika u Gradišci.³¹ Uređenje novih područja razradio je predsjednik Dvorske komore i kardinal Leopold Kolonić, s čijim se nacrtima složio Bečki dvor. Osim kardinala Kolonića bitne figure u ovom prvotnom uređenju jesu: Geord Ladislav Nagy, upravitelj svih dobara i Martin Zemljak, figura postavljena za nadzornika.³² Osim navedenog dvojca poslano je i posebno povjerenstvo koje je predvodio Tullio Miglio von Bromberg, dvorski savjetnik.

3.2. Bitka kod Slankamena i zaključak osvajanja

Niz pobjeda uzduž bojišta iskoristila je Francuska, najveći saveznik Osmanlija u Europi, te otvara front na zapadu kako bi olakšali borbe u Slavoniji i Srijemu što pak Osmanlije naposljetku iskorištavaju te počinju navirati u Srijem prema Petrovaradinu, Vukovaru i Iloku te von Starhemberg, vojni zapovjednik Slavonije, naređuje rušenje važnijih fortifikacijskih objekata, što uključuje utvrde u Šapču, Mitrovici, Raču i Brodu.³³ Sve ambicije o povratku u Ugarsku i Slavoniju slomljene su bitkom kod Slankamena 1691. godine kada markgrof Ludwig Badenski pobjeđuje velikog vezira Fazıl Mustafa Köprülü³⁴ i nedugo zatim kreće masovno iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Slavonije i ostavljanje gradova bez vojnog otpora. Ti se ratovi zaključuju osvajanjem Broda, Gradiške i Pakraca

²⁷ Josip Kljajić, *Ustroj Slavonske vojne granice u 18. Stoljeću*, HIP, Slavonski Brod, str. 193.-223., 196.str.

²⁸ Kljajić, *Ustroj Slavonske vojne granice u 18. Stoljeću*, str. 197.

²⁹ Isto, str. 197.

³⁰ Slavko Gavrilović, *Srem od XVII do sredine XVIII veka*, Novi Sad, 1979., str. 18.

³¹ Kljajić, *Ustroj Slavonske vojne granice u 18. Stoljeću*, , str. 197.

³² Isto, str. 197.

³³ Isto, str. 198.

³⁴ Isto.

1691. godine i zaključivanjem mirovnih pregovora u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. godine, kada hrvatske zemlje izbijaju na granicu duž rijeke Save.³⁵

3.3. Feudalna anarhija nakon osvajanja i demografske promjene

Navedena vojna osvajanja nisu donijela očekivani predah civilnom stanovništvu jer su sveukupnu vojnu, civilnu, upravnu i sudbenu vlast imali vojni zapovjednici sa svojim posadama koji su pak maksimalno iskorištavali svoje pozicije kao nagradu za vojnu dokazanost. Shodno tome, događaju se ilegalna uzimanja tj. traženja podavanja svakojakih nameta od civilnog stanovništva prema vojnoj vlasti bez da su ti procesi uknjiženi, odnosno legitimizirani. Dakle, govorimo o svojevrsnoj anarhiji carskih vojnih zapovjednika na račun civilnog stanovništva.³⁶ Sljedeća stvar koja je znatno obilježila ovo razdoblje jest strateški razvijeni plan s ciljem preuređivanja stanovništva novoosvojenih područja u krajišnike tj. graničare, a prethodne krajišnike Vojne krajine 16. stoljeća pretvoriti u kmetove. Naravno, ni ovoga puta proces neće biti moguć bez represijske sile vojnih zapovjednika Monarhije.³⁷ Prethodno spomenuti nadzornik Dvorske komore, Martin Zemljak opisuje stanje u Slavoniji kao totalno bezvlašće – dvorske namete ubiru generali i komesari umjesto dvorskih poslanika te tako svi prihodi ostaju u rukama vojnih zapovjednika. No izvješće ne uznemiruje vlast jer se sprema novi vojni pohod čiji će nosioci biti isti ti zapovjednici koji će opet dobro doći pri novim operacijama³⁸ u kasno ljeto i 11. rujna 1697. godine, kada bitkom kod Sente Eugen Savojski dokazuje sebe kao najbolji mogući vojni izbor od strane vrha Monarhije³⁹. Njegov proboj prema Bosni važan je iz demografskih razloga. Naime, pri pohodu je popaljeno dosta gradova (Kotorsko, Maglaj, Doboj, Žepče, Kakanj, Visoko, Sarajevo, Vranduk, Zenica) što je pri povlačenju vojske moglo dovesti do odmazde nad katoličkim stanovništvom. Tako već opustošenu Slavoniju koja je godinu ranije brojala tek 40 000 stanovnika⁴⁰ s carskom vojskom Eugena naseljava veliki broj katolika⁴¹ iz, možemo zaključiti, srednje i sjeverne Bosne (već spomenutih popaljenih gradova), i tako nastaje današnje „staro“ stanovništvo Slavonije – Šokci i Šokadija.

³⁵ L, Čoralić, *Povijest Hrvata, Druga knjiga*, str. 146.-147.

³⁶ Kljajić, *Ustrojstvo Slavonske vojne granice u 18. Stoljeću*, str. 199.

³⁷ Isto, str. 200.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, str. 201.

⁴⁰ Isto, str. 203.

⁴¹ Isto, str. 202.

4. Osijek kao središte Vojne krajine

Sva novostečena zemlja između Save i Drave stavljena je pod vrhovnu vlast Dvorske komore te se ona morala čim prije administrativno i pravno urediti kako bi se dokinula feudalna anarhija koja prema zapisima predsjednika Dvorske komore, Leopolda Kolonića, nastaje zbog otpora civilnog dijela stanovništva prema centralnoj vlasti.⁴²

4.1. Uspostavljanje gradskog magistrata te njegove funkcije i zadaće

Prve korake k ostvarenju toga cilja ostvaruje nova komisija Dvorske komore pod vodstvom baruna Tullia Miglia von Bromberga koja stiže u Osijek 1690. godine⁴³ te se tom prigodom ustaljuju prvi organi gradskog magistrata kao centralnog gradskog aparata. Za gradskog sudca postavljen je Daniel Fernandin Vesentin, a osim funkcije sudca i magistrata spominju se ostali važni dijelovi samouprave: gradonačelnik, kapetan i vijeće.⁴⁴ Mora se napomenuti kako je Osijek spadao u drugu kategoriju gradova – komorskih gradova. Nalazio se iznad trgovišta ili *oppiduma*, a ispod slobodnog kraljevskog grada, što govori o eminentnoj ovisnosti o dvorskoj upravi i njezinom činovničkom aparatu.⁴⁵ Sljedeća stvar koja se spominje u evolucijskoj etapi Osijeka kao komorskog grada jest nadležnost njegovih institucija tj. gradskog magistrata. Ona obuhvaća širok spektar različitih polja od kojih će se spomenuti sudbenu nadležnost preko gradskog suca, vrhovni autoritet pri imenovanju i razrješavanju građana u gradskim službama. Magistrat je regulirao plan naseljavanja novog stanovništva, a samim time i pravac razvijanja grada, rukovanje gradskim proračunom i odlučivanje gradske ekonomije i gospodarstva, socijalno zbrinjavanje djece bez roditelja i udovica. Za kraj će se navesti još podatak kako su magistrat sačinjavali vijećnici i sudac te usred daljnje evolucije magistrata kao samoupravnog tijela pojavljuju se i novi članovi.⁴⁶ Caraffin dolazak označava početak slijedeće etape u razvoju gradskog magistrata, tj. njegova magistratska instrukcija i reorganizacija 1698. godine⁴⁷ u pet odsjeka jasno definira pravila od kojih se spominje zasjedanje od dva do tri puta tjedno u gradskoj vijećnici, ili ako je izvanredan slučaj, u samome stanu gradskog suca. Nadalje, ustaljene su nove funkcije magistrata koje su bile prethodno nepoznate pa se tako instrukcijom pojavljuje blagajnik (*Stattkämmerer*) koji uz odobrenje suca i najstarijeg vijećnika te cjelokupnog gradskog vijeća

⁴² Darko Vitek, *Pravni položaj Osijeka u XVIII. stoljeću*, Scrinia Slavonica 5, (Osijek, 2005.), 99.-114., str. 101.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto, str. 102.

⁴⁶ Isto, str. 103.

⁴⁷ Isto, str. 106.

upravlja gradskim novcem za određene gradske troškove.⁴⁸ Sama gradska blagajna je uz novac sadržavala i administrativnu cjelinu u vidu arhiviranja upravnih i poreznih dokumenata te najvažniju stvar za legitimiranje gradske dokumentacije, gradski pečat. Spomenuti će se kako je blagajna (*Statt-Cassa*) bila pod budnim nadzorom gradskog blagajnika i sudca. Još jedna važna svojevrsna promjena jest proširenje gradskog vijeća s prethodnog jednodijelnog na dvodijelno: unutarnje i vanjsko vijeće.⁴⁹ Mandati sudca i gradskog blagajnika trajali su godinu dana te bi se nakon isteka odvijalo ponovno biranje u nadležnosti Slavonske komorske inspekcije koja bi se brinula o tome da izbori među nova tri kandidata prođu regularno.⁵⁰ Nadležnosti Komorske inspekcije proširile su se u pravnim dijelovima, gdje se dosadašnji vojni utjecaj istiskuje u korist svjetovnog, komorskog. Također, financijsko prvenstvo išlo je u ruke inspekcije te je tako bila zadužena i za godišnji obračun gradske blagajne⁵¹, koja bi se punila porezom na nekretnine i taksama u dokumentaciji, ali isto tako i naplaćivanjem brodarine i vagarine (usluga korištenja gradske vage), održavanjem sajma tri puta godišnje, mjesečnim sajmom stoke izvan fortifikacije i tjednim sajmom unutar fortifikacije.⁵² Gradsku posadu isplaćivali su isporukama voštanica, a plaćanje zapovjednika straže i tamničara palo je na leđa komisije, dok je topniku dan na uživanje stan bez novčane naknade. Za kraj, zgradu magistrata i gradske vijećnice, čiji je rok izgradnje bio dvije godine, također je financirala komisija.⁵³

4.2. Formiranje gradskih magistrata Donjeg i Gornjeg grada

Osnutak novih gradskih jedinica predstavlja važnu točku u povijesti Osijeka jer se po prvi put od njegove srednjovjekovne povijesti kohezija gradske strukture kreće granati.⁵⁴ Prvo će se navesti primjer Gornjeg grada koji je specifičan po tome što stanovnici ovoga dijela tj. varoši, imaju građanska prava kao i stanovnici utvrde te im je to i potvrđeno dvorskom komisijom koja ujedno i daje službeno ime *suburbium Eszekiensis vulgo varos*.⁵⁵ Iako službeno još uvijek spojen sa gradom tj. tvrđavom, gdje su vrijedila pravila o nenaseljavanju nekatoličkog stanovništva, instrukcijom iz 1698. godine potvrđene su neke pravne povlastice Gornjeg grada što uključuje varoškog suca koji s još jednim građaninom varoši sudjeluje u

⁴⁸ Vitek, *Pravni položaj Osijeka u XVIII. stoljeću*, str. 107.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto, str. 108.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto, str. 111.

⁵⁵ Isto.

funkcioniranju gradskog magistrata kao član.⁵⁶ Postojanje varoškog suca kao i biranje koje se odvija u isto vrijeme kada i kandidatura za gradskog suca, implikacija je kako varoš ili Gornji grad počinje pravno dobivati svoju autonomiju, što se očituje i drugačijim načinom ubiranja poreza u varoši i unutarnjem gradu.⁵⁷ Pravna sjedinjenost varoši i grada traje do 1702. godine kada se Gornji grad pravno razdvaja od Unutarnjeg grada i dobiva svoj magistrat kao drugo komorsko trgovište unutar Osijeka.⁵⁸ Donji grad je na nešto drugačiji način išao svojim putem do prepoznavanja i odijeljivanja kao zasebna gradska cjelina. Za razliku od Gornjeg grada, stanovnici Donjeg nikada se nisu mogli pozvati na svoju povezanost sa Unutarnjim gradom jer je osnovan nešto poslije Gornjeg a i stanovnici Donjega grada su u velikoj većini bili pridošlice; vojnici koji su obavili svoju vojnu službu i odlučili nastaviti živjeti na području grada ili nekatoličko stanovništvo jer je u Donjem gradu ili *Inferior vaross*, bilo dozvoljeno naseljavanje nekatoličkog stanovništva.⁵⁹ Faktori koji su doprinijeli osnivanju magistrata Donjeg grada 1704. godine su drugačiji pravni položaj u usporedbi sa Gornjim gradom unutar cjelokupnog grada te diferencijacije u gospodarskom i ekonomskom razvitku u usporedbi sa ostale dvije gradske cjeline.⁶⁰

⁵⁶ Vitek, *Pravni položaj Osijeka u XVIII. stoljeću*, str. 112.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto, 112.-113.

5. Osnivanje Slavonske vojne granice 1702.

Kao što je već spomenuto, stanje u Slavoniji nije bajno te Zemljak piše o lošem stanju diljem regije. *Status quo* još više otežava general Starhemberg koji zajedno sa vojnim upraviteljima posada ubire plaće i prinose koji trebaju ići komorskim službenicima. Usred ovakvih, po neke loših, a po neke dobrih faktora, Slavoniju napušta i preko 500 obitelji za kratko vrijeme djelovanja komorskog upravitelja Zemljaka.⁶¹ Bitkom kod Sente i Eugenovim probojem do Sarajeva 1697. godine⁶² završava se jedna epoha previranja Habsburgovaca i Osmanlija po Slavoniji te se konačno može jasno utvrditi vojni dio Slavonije koji će pripadati vojnim zapovjednicima i onaj civilni nad kojim će jurisdikciju imati Dvorska komora.⁶³

5.1. Caraffina instrukcija

Nakon prvog i neuspjelog pokušaja Zemljaka, Beč šalje svog novog poslanika, Don Ferdinanda Carl grof Caraffa di Stigliano 1698. godine u Slavoniju sa zadatkom konačne uspostave komorske vlasti.⁶⁴ Prvotni zadatak je bio popisivanje svih naselja i zemljišta na prostoru Slavonije, što je dodijeljeno već prije spomenutom Zemljaku, koji žurno i ispunjava ovu misiju.⁶⁵ Želje hrvatskih staleža, koji su bili izrazito naklonjeni Caraffi zbog prekida ugnjetavanja vojnih zapovjednika, da se uspostave županije ipak nisu ostvarene i to s obrazloženjem kako su carske trupe oslobodile Slavoniju i stoga ona pripada Beču.⁶⁶ Prvi dokument koji svjedoči ostvarenju cilja osnivanja Vojne krajine jest Caraffin patent⁶⁷ u kojem se daje do znanja o razdvajanju civilnog od vojnog stanovništva, informacije o njezinom pružanju od Titela do Kraljeve Velike, a zanimljivo je što se hrvatski jezik tada naziva ilirskim.⁶⁸ Popisi zemljišta i stanovnika i to s izuzetkom nekih mjesta, što raseljenih, što pustih, završava 1698. godine.⁶⁹ Za razliku od Zemljaka, Caraffa je uspio u svojem naumu te je uz poteškoće koje su ga pratile, od sukoba sa Starhembergom do očajne situacije i pustih sela, donio predložak koji će ubuduće poslužiti za službenu preraspodjelu zemlje između Save i Drave, na njezin vojni i civilni dio.⁷⁰ Članovi povjerenstva, inženjeri i časnici, su izračunali cjelokupno zemljište i stvorili jedinstveni vojno-krajiški fond dok su članovi

⁶¹ Ive Mažuran, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.*, str. 52.-53.

⁶² Isto, str. 57.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Isto, str. 59.

⁶⁵ Isto, str. 60.

⁶⁶ Isto, str. 61.

⁶⁷ Isto, str. 63.

⁶⁸ Isto, str. 64.

⁶⁹ Isto, str. 66.

⁷⁰ Isto, str. 68.-70.

komore izvršili popis svih naseljenih i nenaseljenih mjesta, raspodijelili zemlju na obradivi i neobradivi dio, iscrtali granice seoskih općina, popisali sve poljoprivredne čestice: šume, pašnjake, livade, vinograde, voćnjake i ribnjake te isto tako su ustanovljene porezne norme za stanovništvo.⁷¹

5.2. Uređenje Vojne granice i potpisivanje Caraffine uredbe

Glavno obilježje vojnog dijela jest granica uzduž koje su na svakih 1600 metara podignuti četverokutni čardaci kao signalne točke s kojih bi se u slučaju rata vijest brzo prenosila signalnim vatrama.⁷² Uredbene točke, njih šesnaest sa jasnim podacima o broju vojnika, njihovo financiranje iz civilnog dijela, raspodjela istih vojnika, imena mjesta gdje će biti posade su donesene 1700. godine.⁷³ Treba svakako spomenuti formaciju jedinica, koje su uređene po njemačkom dizajnu. Vojska se prvenstveno dijelila na čete, (njem. *Fahne*) a tri čete su činile kompaniju, (njem. *Kompanie*). Svaka četa pješaka je brojala 93 vojnika i sedam časnika dok su konjaničke čete brojale 50 jahača. Sukladno činu i poziciji jasno su propisane i plaće i zemljišna uživanja svakoga graničara.⁷⁴ Idući od mjesta do mjesta uz granicu uspostavljeni su vojni zapovjednici s odgovarajućim posadama, određen je civilni dio s danim podavanjima u svrhu financiranja graničara i određena je komorska nadležnost u pripadajućem teritoriju. Vojno stanovništvo se dijelilo na 4 razreda: najbrojniji, četvrti razred, je okupljao sve one koji su se prijavili za graničare ali zbog popunjenih mjesta nisu mogli ići u vojnike nego su obavljali manje dužnosti; treći razred je obuhvaćao relativno mali broj vojnika koji su svoje posjede uživali doživotno zbog dokazanih činova u bitkama; drugi razred su sačinjavali graničari u čardacima uz Savu i Bosut, dakle uz četvrti, najbrojniji razred; prvi razred je sadržajno popunjen redovitom, stajaćom vojskom, dakle oni vojnici koji su pridali jednoj od već spomenutih kompanija ili četa, bila ona pješačka ili konjanička.⁷⁵ Svoju plaću su graničari dobili ispostavljenju iz Osijeka tj. Slavonske komorske inspekcije, koja je ubirala poreze u ne-graničnim dijelovima Slavonije.⁷⁶ Za kraj treba spomenuti kako se zapovjedništvo na granicom od Kraljeve Velike do Morovića nalazilo u Osijeku a od Morovića do Titela u Petrovaradinu. Carski nalog o legitimitetu i dopuštanju uspostavljanja Vojne granice u Slavoniji je počeo utvrđivati potpredsjednik komorske uprave u Požunu grof

⁷¹ Kljajić, *Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću*, str. 206.

⁷² I. Mažuran, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.*, str. 71.-72.

⁷³ Isto, str. 76.

⁷⁴ Isto, str. 78.

⁷⁵ Isto, str. 87

⁷⁶ I. Mažuran, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.*, str. 88.

Otto Cristoph von Volckra iste godine,⁷⁷ no zbog početka zime morao je prekinuti zadatak i vratiti se u Beč. Tako službenu uspostavu Provincijala i vojnog dijela dovršavaju tek 25. rujna 1701. godine, kada Caraffa potpisuje, zajedno s glavnim pisarom Dvorske komore Johann Georg Strobl von Adelheim, službene dokumente. Ovom činu je prethodila smjena omraženog generala Sterhemberga što je donijelo lijepe vijesti u Slavoniju.⁷⁸ Navedenom povjerenstvu su se pridružili neki ugarski velikaši i biskupi ali isto tako važan general Osječkog generalata Philipp vojvoda od Lichtensteina.⁷⁹ Carrafini poslovi su došli formalno kraju 1702. godine kada je i službeno pod imenom „Caraffina uredba“ osnovana Vojna granica u Slavoniji i Srijemu.⁸⁰

⁷⁷ Isto, str. 81.-82.

⁷⁸ Isto, str. 83.

⁷⁹ Isto, str. 84.

⁸⁰ Kljajić, *Ustroj Slavonske vojne granice u 18. Stoljeću*, str. 206.-207.

6. Vojna krajina sa svojim pandanima – fenomeni svoga doba

Da Vojna krajina kao fenomen ima i svoje prethodnike svjedoče nam mnogi primjeri. Izdvojiti ćemo one najpoznatije ne europskom tlu, a to su rimski limes na Rajni i Dunavu i istočnorimske teme. Isto kao i tisućljeće poslije njih, vojnici u ovim posebnim teritorijalno-obrambenim sustavima tzv. *limitanei* su dobivali plaću i zemljišne posjede u zamjenu za svoju službu,⁸¹ isti način na koji su i graničari u Vojnoj krajini isplaćivani. Nakon nekoga vremena u službi uživali su svoje leno doživotno te bi isto kao i graničari Vojne krajine po završetku života ili vraćali zemljište ili odabirali svojega nasljednika. Isto tako, posebnim proglasim i statutima bili su izvan okvira plaćanja poreza te ih se može razlikovati od običnih seljaka, onih iz provincijala, u ovom slučaju usporedbe od seljaka iz civilnog dijela Vojne krajine.⁸² Kao jedan od dva stupa obrane Europe od osvajanja sa istoka i Afrike se spominju Franci; koji su administrativno-vojne cjeline osnovali duž svoje zapadne, južne i istočne granice pa tako susrećemo španjolska, saska, avarska, istočna, karantanska, podravska (koja je služila za suzbijanje upada tek doseljenih Slavena sa prostora Hrvatske), kranjska, savinjska i istarska.⁸³ Drugi stup je Istočnorimsko carstvo koje svoj teritorij organizira prvo u egzarhate i zatim u teme ili vojne okruge. Svaka tema je podizala svoju, lokalnu, vojsku koja je bila na usluzi u slučaju rata uz granicu baš kao što su graničari u čardacima i utvrdama uvijek bili spremni intervenirati.⁸⁴

6.2. Karakteristike vojnika u drugim primjerima vojno-teritorijalne raspodjele

Glavno obilježje svih ovih teritorijalno-obrambenih područja je vojnička posada koja se naseljava na pustu zemlju koju zauzvrat oslobađanja od poreza obrađuje i brani baš kao što su činili i krajišnici. Od ostalih privilegija, također su kao i vojnici Slavonske vojne krajine bili jasno odvojeni od seljaka i kmetova naspram kojih su uživali određena dobra preko svojih posebnih prava.⁸⁵ Za kraj se navodi kako je Slavonska vojna krajina samo jedan dio od onoga što je Vojna granica u cijelosti, a to je: posebni vojno-administrativni teritorij od 1800 kilometara koji odgovara direktno dvoru u Beču i pod čijom jurisdikcijom se nalazi, a proteže se od Karpata na sjeveroistoku pa sve do Jadranskog mora na jugozapadu.⁸⁶ Zaključno, cijelu novu zemlju koja će biti buduće carsko zemljište nadzire središnja vlast sa svojim

⁸¹D. Pavličević, *Vojna Krajina*, str. 7

⁸² Isto,

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, str. 7.-8.

⁸⁶ Isto, str. 8.

germanskim činovničkim aparatom dok radni sloj, vojnički, tog stroja čine narodi podložni Monarhiji.

7. Zaključak

Osnivanje Slavonske vojne granice 1702. godine možemo promatrati kao krucijalan procesu konsolidaciji hrvatskih zemalja i održavanju svijesti o pripadnosti tih prostora hrvatskom suverenitetu, u ovom slučaju pod vrhovništvom strane sile, ali isto tako kao i osnutak komorskih gradova u Slavoniji i Srijemu, posebice Osijeka kao jednog od središta Vojne granice te njegov razvitak u ono što će postati Gornji i Donji grad kao zasebni magistrati te Tvrđa kao glavni magistrat, i njihovo magistratsko razvijanje u današnje ustanove. Samo vraćanje prostora, gledajući od Krbavske bitke pa sve do opsade Beča tj. interval od 180 godina, dakako nije prošlo jednostavno i s odobravanjem Bečkoga dvora na sve ustupke staleža i stanovništva jer je prvotno bilo važno na koji način iskoristiti ovaj vojno-politički prostor u kojeg je uloženo toliko novaca i vremena. Isplatilo se u smislu brojne profesionalne vojske koja će im pak biti oruđe u rješavanju ostalih vanjskopolitičkih prilika Carstva pa su tako mnoga zemljišta davana stranim plemićima na korištenje (Eltz, Prandau-Norman itd.). Isto tako, u vrijeme osnivanja Vojne granice dolazi do velikog demografskog miješanja naroda pa se tako ovo razdoblje povijesti može gledati iz više nacionalnih perspektiva, a tim više što se granica nalazila pod jurisdikcijom dvora u Beču tako da zapravo ni ne govorimo o teritoriju kraljevine Hrvatske.

Utemeljenje Vojne granice je također izuzetno važno jer je proces u kojem su zapisani prvi jedinstveni popisi svih općina, zemljišta, gradova, vojnika i njihovih obaveza i prava, što je pak prvi legitimni administracijski popis nakon osvajanja tih prostora od strane Habsburgovaca. Osim poljoprivrednih zapisani su i popisi vojnih posada; njihov broj u određenom mjestu, njihova uloga u ratu (ovisno o jednoj od spomenute četiri kategorizacije vojnika), količina zemlje koju su dobivali, iznosi poreza ako su se osim ratne službe bavili trgovinom i/ili zanatom. Za kraj, Vojnu granicu promatramo kao još jednu od niza posebnih vojno-teritorijalnih jedinica koje su služile isključivo za sprečavanje neposredne opasnosti duž teritorija jednog državnog uređenja sa svim svojim posebnostima, karakteristikama i unutarnjim uređenjem.

8. Popis izvora i literature

8.1. Popis literature

1. Stjepan Antoljak; *Bune pučana i seljaka*, Matica hrvatska, 1956., Zagreb
2. Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, Privlačica, 1994., Vinkovci (Prerada originala iz 1910.g. iz Osijeka)
3. Lovorka Čoralić, *Povijest Hrvata*, druga knjiga, Školska knjiga, 2005., Zagreb
4. Slavko Gavrilović, *Srem od XVII do sredine XVIII veka*, Novi Sad, 1979.
5. Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, 2003., Zagreb
6. Rudolf Horvat, *Povijest Hrvatske: knjiga I.: od najstarijeg doba do g. 1657*, Merkur d.o.o , Zagreb, 1924.
7. Josip Kljajić, *Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću*, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje - Osijek, 6 (2001), 193-222
8. Lujo Margetić, *Iz ranije hrvatske povijesti*, Književni krug Split, 1997., Split
9. Ive Mažuran, *Osnivanje Vojne Granice u Slavoniji 1702.godine*, Državni arhiv u Osijeku, 2006., Osijek
10. Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, 4. dopunjeno izdanje, P.I.P., 2007., Zagreb
11. Dragutin Pavličević, *Vojna Krajina*, Liber, 1984., Zagreb
12. Darko Vitek, *Pravni položaj Osijeka u XVIII. stoljeću*, Scrinia Slavonica 5, Osijek, 2005., 99.-114.
13. Mirko Valentić, *Vojna Krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881.*, Školska knjiga, 1981., Zagreb